

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Ellen Alpsten
THE TSARINA'S DAUGHTER

Copyright © 2021 by Ellen Alpsten
Translation Copyright © 2022 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-04327-3

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

CARIČINA KCI

ELEN
ALPSTEN

Prevela Jelena Stanković

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2022.

„U tvom kraju leži tvoj početak. Nijedan te muškarac neće izneveriti onako kao što će žena. Anđeo će ti se obratiti. Najlakši teret biće ti najteže breme.“

Proročanstvo jaruge Golosov

*Za moju majku, koja je verovala da je sve
moguće, ali nije doživela da to i vidi*

Spisak likova

JELISAVETINA PORODICA

- Jelisaveta Petrovna Romanova, kći cara Petra Velikog i Katarine Aleksejevne, Katarine I svih Rusa
- Car svih Rusa Aleksej Mihailovič Romanov, Jelisavetin deda i drugi po redu car Romanovih
- Car svih Rusa Petar Veliki; poznat i kao Petar Aleksejevič Romanov, baćuška car, Petar I, Jelisavetin otac
- Katarina Aleksejevna, sluškinja, nekadašnja ljubavnica, a potom supruga Petra Velikog, zatim carica svih Rusa Katarina I, Jelisavetina majka
- Jevdokija Lopuhina, prva supruga Petra I, majka carevića Alekseja, nekadašnja carica svih Rusa
- Carević Aleksej, Petrov i Jevdokijin sin i prvobitni naslednik, Jelisavetin polubrat
- Petar Aleksejevič Romanov, Petruška, sin Alekseja i Sofije Šarlote. Car svih Rusa Petar II, Jelisavetin bratanac
- Ana Petrovna Romanova, Anuška, ćerka Petra Velikog i Katarine Aleksejevne, Jelisavetina sestra
- Regent Sofija Aleksejevna Romanova, polusestra Petra Velikog, Jelisavetina tetka
- Car svih Rusa Ivan V, polubrat Petra Velikog, Jelisavetin stric
- Carica Praskovja Ivanovna, Ivanova udovica, Jelisavetina strina
- Kneginja Katarina Ivanovna, ćerka cara svih Rusa Ivana V, Jelisavetina rođaka
- Kneginja Ana Ivanovna, ćerka cara svih Rusa Ivana V, vojvotkinja od Kurlandije, kasnije carica svih Rusa Ana I, Jelisavetina rođaka
- Kristina, rođena kao Jelisaveta Katarina Kristina, princeza Meklenburga, ćerka Katarine Ivanovne, koju je kasnije posinila carica svih Rusa Ana

Elen Alpsten

I i imenovala je krunisanom princezom, carevnom* i regentom svih Rusa Anom Leopoldovnom. Jelisavetina sestričina
Car svih Rusa Ivan VI, Ivan Antonov, mladáni sin Kristine, regenta svih Rusa Ane Leopoldovne, Jelisavetin nećak
Anton, vojvoda od Brunsvika, suprug Kristine, regenta svih Rusa Ane Leopoldovne i otac cara Ivana VI
Vojvoda od Kurlandije, suprug kneginje Ane Ivanovne
Karl Leopold, vojvoda od Meklenburga, suprug kneginje Katarine Ivanovne i otac Kristine, regenta svih Rusa Ane Leopoldovne
Karl, vojvoda od Holštajna, oženjen carevnom Anom, Anuškom, ćerkom Petra Velikog i Katarine
Avgust, princ od Holštajna, rođak Karla vojvode od Holštajna, verenik Jelisavete Petrovne Romanove

RUSKI CARSKI DVOR

Princ Aleksandar Danilovič Menjšikov, Alekaša, Menjšikov, general vojske Petra Velikog i carev blizak prijatelj
Princeza Darja Menjšikova, Menjšikovljeva supruga
Princeza Marija Menjšikova, Menjšikovljeva ćerka i verenica cara svih Rusa Petra II, Petruške
Teofan Prokopovič, novogorodski arhiepiskop, Petrov ispovednik i savetnik
Princ Aleksej Dolgorukov, kum Petruške, cara svih Rusa Petra II
Princeza Katja Dolgorukova, ćerka princa Alekseja Dolgorukova, kasnije verenica cara svih Rusa Petra II Petruške
Grof Petar Andrejevič Tolstoj, dvoranin i osoba od poverenja Petra Velikog, cara svih Rusa, i Katarine I, carice svih Rusa
Aleksandar Borisovič Buturlin, vojnik Preobraženskog puka, ljubavnik i pristalica carevne Jelisavete Petrovne Romanove
General Ušakov, vođa Kancelarije tajnih istražnih poslova (Tajne kancelarije)
Maja, sluškinja sa zečjom usnom u službi Ivanovnih

* Careva kći, princeza. (Prim. lekt.)

Caričina kći

Semjon Mordvinov, mornar koji raznosi pisma između Anuške i Jelisavete
od Zamka Gotorf do Sankt Peterburga
Princ Avram Volinski, ruski ambasador u Persiji
Princ Antinoh Kantemir od Moldavije, ruski ambasador u Londonu

EVROPLJANI

Avgust Jaki, saksonski knez – Petrov saveznik i privremeni kralj Poljske.
Stanislav Leščinjski, kralj Poljske
Marija Leščinjska, ćerka Stanislava Leščinjskog, poljska princeza, supruga
Luja XV i kraljica Francuske
Luj XV, kralj Francuske
Žan-Žak Kampredon, francuski ambasador u Rusiji
Vojvoda od Lirije, španski ambasador u Rusiji
D'Akosta, portugalski Jevrejin i dvorska luda Petra I, Katarine I, Petra II,
Ane I i na kraju Jelisavete svih Rusa
Libman, Jevrejin i dvorski juvelir carice svih Rusa Ane I
Jakob Švarc, austrijski špijun, čelista i učitelj muzike i plesa
Vojvoda Moric fon Linar, saksonski izaslanik i ljubavnik Kristine, regenta
svih Rusa Ane Leopoldovne
Julija fon Mengden, baltička baronica, carska bolničarka Ivana VI i lju-
bavnica Kristine, regenta svih Rusa Ane Leopoldovne
Andrej Ivanovič, vojvoda Osterman, prvobitno nemačkog imena Hajnrih
Johan Fridrih Osterman, kancelar i potkancelar cara Petra I i carica
Katarine I i Ane I, kao i regenta svih Rusa Ane Leopoldovne
Vojvoda Melisimo, austrijski diplomata i verenik Katje Dolgorukove
Braća Levenvolde: baltičke aristokrate i vojnici u Ismailovskom puku
Ernst Biren, konjušar, poznat i kao De Biron, grof De Biron, vojvoda De
Biron od Kurlandije, regent zemlje Rusije: ljubavnik i savetnik carice
Ane I
Margareta de Biron od Kurlandije, Bironova supruga
Karl, Petar i Hedvig de Biron od Kurlandije, njihova deca
Žan Arman de Lestok, francuski aristokrata i lični lekar carice Jelisavete
Petrovne Romanove
Gospođa Rondo, supruga britanskog ambasadora u Rusiji

Elen Alpsten

Aleksandar le Blond, francuski arhitekta i dizajner eksterijera koji je napravio plan Peterhofa, letnje rezidencije cara Petra Velikog

U KOLOMENSKU

Ilinka, dadilja carevne Anuške Petrovne Romanove i carevne Jelisavete Petrovne Romanove
Jevgenij, sokolar cara svih Rusa Alekseja

U PEČERSKOM MANASTIRU

Igumanija Agata, prijateljica carice svih Rusa Katarine I
Vasilisa, kuvarica
Aleksej Rozum, Razumovski, ukrajinski pastir i solista carskog hora carice svih Rusa Ane I, Jelisavetin ljubavnik

Prolog

ZIMSKI DVORAC, PRAZNIK SVETOG NIKOLE,
6.* DECEMBAR 1741. GODINE

Moj maleni nećak Ivan je nedužan – i dalje je beba, neiskvaren onako kako samo jednogodišnje dete može biti. Ali večeras će, po mom naređenju, mladáni car biti kriv i osuđen.

Borim se sa nagonom da ga uzmem u naručje i poljubim; to bi samo otežalo situaciju. Iza vrata njegove dečje sobe čuje se potmulo zujanje, kao da se roj ljutih pčela priprema da napadne Zimski dvorac. Čuju se škripa i grebanje vojničkih čizama. Mamuze zveckaju poput zdepastih čašica votke, a bajoneti se kače na muskete. Ovo su zvuci nadolazeće pretnje. Prestravljenost mi probada srce od same pomisli na ono što sledi.

Nema drugog izbora. Ili Ivan – ili ja. Samo jedno od nas može vladati Rusijom, dok ono drugo mora biti osuđeno na život od kojeg je draža smrt. Vladanje Rusijom je pravo koje se mora zaraditi jednako koliko i naslediti: on i moja rođaka, regent, osuđuju ovu zemlju na večnost provedenu pod stranim jarmom. Carstvo će biti izgubljeno; nevidljiva sveta veza između cara i ljudi nepovratno će nestati.

Ja, Jelisaveta, jedino sam preživelo dete od ukupno petnaestoro sinova i kćeri Petra Velikog. Ukoliko ove večeri budem oklevala, mogu postati i poslednje njegovo dete koje će umreti.

Kletva Romanovih! Uzalud pokušavam da iz misli izbacim proročanstvo koje mi zagorčava život. Na parketu se formiraju barice od bljuzgavice koja mi kaplje sa čizama; njihova topla koža, koja mi doseže do butina, natopljena je od moje jurnjave po Sankt Peterburgu. Uprkos činjenici da sam carska princeza – kneginja Jelisaveta Petrovna Romanova – nijedan sluga

* Praznik Svetog Nikole danas se slavi 19. decembra po gregorijanskom kalendaru, ali pošto Ruska pravoslavna crkva koristi julijanski kalendar, kao i Srpska pravoslavna crkva, onda je to 6. decembar. (Prim. lekt.)

nije mi prebacio medveđe krzno preko krila da me zaštiti od ledenog vetra i vejavice dok sam sedela na sankama. Nisam imala krzneni okovratnik u koji sam mogla graciozno zaroniti lice poput dama Sankt Peterburga. Moj juriš na sastanak sa sudbinom bio je tajan: vejavica je zaklonila treperava svetla fenjera i poput pokrova prekrivala grad. Smrtni strah me je gonio, požurivao preko mostova, navodio da izbegavam čuvane prelaze – šlagbaume – i da tajno prelazim prazne trgove po kojima je moj užurbani prolazak ostavljao tople tragove u ledenom vazduhu.

Ovo je bila noć ključnih odluka sa kojima ću morati zauvek da živim. Pomazani i krunisani car ne sme se ubiti čak ni kada je svrgnut s vlasti, budući da bi tako nešto predstavljalo opasan presedan. Ali ne sme ni ostati u životu – barem ne u mislima ruskog naroda, niti za diplomatske depeše iz čitave Evrope.

Šta će onda biti sa Ivanom?

Dodirujem mu mlitavu glavicu. Jednostavno ne mogu odoleti – nikada nisam ni mogla – a da mu nosem ne pomilujem bucmaste, rumene prstiće koji su premali da bi držali carski pečat. Ovu igru zovemo leptirov poljubac; on se uvek kikoće i radosno cvili, dok se ja topim od nežnosti. Upijam miris talka koji je napravljen posebno za njega u Grasu – vanila i bergamot, carev parfem – u pokušaju da ga upamtim zauvek. Vojnici pred vratima su utihnuli. Čekaju na moju odluku koja će me istovremeno spasti i osuditi. Ova pomisao izgara mi dušu.

Povlače se francuske zavese od damasta u Ivanovoj dečjoj sobi. Gusti, debeljuškasti oblaci zaklanjaju nove decembarske zvezde i mesec, pružajući ovom času nepromočivu i strahovitu tamu. Tokom dana, galebovima se graktanje ledi na kljunu, a noćna hladnoća nagriza kožu. Svaki vid svetlosti redak je i dobrodošao, kao i sve ostalo u Sankt Peterburgu. Radnje svećara, ispunjene mirisom pčelinjeg voska, lana i sumpora, obiluju poslom pred Božić i Bogojavljenje. Sa druge strane keja, na ravnim fasadama gradskih palata i kuća roletne su zatvorene, a prozori iza njih mračni. Sve je povijeno u zamišljenu tišinu poput Zimskog dvorca. Nalazim se u očevoj kući, ali to ne znači da sam bezbedna. Daleko od toga – štaviše, sasvim je suprotno. Mnoštvo hodnika Zimskog dvorca, na stotine njegovih prostorija i na desetine stepeništa mogu biti topli poput zagrljaja ljubavnika, ali i opasni poput zmijskog legla.

Ivan ili ja: sudbina nas je nemilosrdno navela na ovaj trenutak. Dvorani me se klone: niko se ni u kopejku ne bi kladio na moju budućnost. Hoće li me poslati u manastir, iako u sebi nemam ni trunčicu kaluđerske duše, kao što je tako upečatljivo rekao španski izaslanik, vojvoda od Lirije? Jednom sam bila prisiljena da jednu tako unesrećenu ženu vidim u ćeliji; taj prizor, što je i bila namera, utisnuo je večni strah u moju dušu. Obrijana glava bila joj je prekrivena promrzlinama, a oči su joj se caklile od ludila. Jedini saputnik bila joj je pogrbljena patuljica sa iščupanim jezikom, te su se obe valjale po truloj slami poput svinja u oboru. Ili me napolju možda čekaju sanke koje vode u pravcu Sibira? Znam za to putovanje bez povratka; čula sam vriske, videla prestravljenost i namirisala strah proteranih krivaca, bilo da su u pitanju seljani ili sam ruski princ. Do navršene godine odsluživanja kazne već bi svi podlegli surovim uslovima Istoka. Možda će me progutati mračna ćelija u bastionu Trubecki, mestu iz kojeg niko ne izlazi čitav; ili će možda sve biti jednostavnije i sudbina mi bude da završim u Nevi, gde ću plutati između debelih santi leda sve dok me ne izmrve svojom težinom.

Nestrpljenje vojnika je opipljivo. Samo još jedan dah! Ivanova dojilja spava omlitavela na stolici, okružena njegovim igračkama: pobacani delovi matrojski*, drveni brodići, mehanički srebrni medved koji otvara čeljust i podiže šape kada se navije i jedan globus obložen indijskom slonovačom i belgijskim emajlom. Jedna bleđa dojiljina dojka i dalje je izbačena od poslednjeg dojenja; odabrali su je zbog bujnih belih grudi u jednoj galamdžijskoj nemačkoj četvrti u Moskvi. Ivan je dobro zbrinut: Romanovi muškarci slabašniji su od Romanovih žena, iako se niko ne usuđuje da to izgovori. Proslavila sam njegovih navršenih godinu dana kao kakvo čudo, darivala nećaka krstom ukrašenim rubinima i smaragdima za krštenje, poklonom dostojnim jednog cara, a zadužila sam se i da ću u svojim stajama uzgojiti i jedno crno ždrebe koje ću mu pokloniti za Božić.

Ivan diše sve teže. Vojnici koji mu stoje pred vratima more mu snove. Dok ga hvatam za obe strane telašca, njegova toplina struji mi kroz prste i pogađa mi žicu u grudima. Ah, kada bih ga samo još jednom uzela i osetila njegovu dražesnu težinu u naručju. Povlačim i ukrštam šake, iako je vreme molitve odavno prošlo. Nikakva me molitva neće razrešiti ovog

* Poznate i kao igračke *babuške*. (Prim. lekt.)

greha, pa makar prešla čitavu Rusiju na kolenima. Ivanove trepavice trepere, brada mu poigrava, pa cokće ružičastim i sjajnim usnama. Ne mogu podneti da ga vidim kako plače, uprkos izreci ruskih seljana: „Suze drugih ljudi su obična voda.“

Najlakši teret na rukama biće ti najteži teret na duši. Poslednje proročanstvo se obistinjuje. Poštedite me, preklinjem – ali znam da je ovo moj put i da ću morati da odem do kraja, gazeći parčiće sopstvenog slomljenog srca. Ivan ponovo tone u san, duge i tamne trepavice bacaju mu senku na okrugle obraze i sićušni prsti mu se šire, otkrivajući ružičaste i neizbrazdane dlanove. Ovaj me prizor probada. Ni najsposobnija proročica ne bi mogla videti šta Ivana čeka u budućnosti. Ovu pomisao ne mogu izgurati do kraja.

Iza vrata vlada potpuna tišina. Je li ovo ona tišina pred buru, koje me je otac naučio da se bojim kad god bismo plovili sivim vodama Finskog zaliva? Njegova flota bi u daljini spuštala sidra, a jarboli su se uzdizali poput brodske šume. „Ovo je zauvek Rusija“, ponosno je govorio. „Nijedan Romanov nikada ne sme predati ono što je stečeno prolivenom ruskom krvlju.“ Kako bi ojačao Rusiju, otac nikoga nije štedeo. Moj stariji polubrat Aleksej, carev sin i naslednik, platio je najveću cenu zbog sumnje u put napretka Rusije.

Koraci se približavaju. Mom vremenu sa Ivanom i životu koji smo nekada poznavali došao je kraj. Volela bih da ovo nije neophodno. Čuje se kucanje na vratima dečje sobe, udaranje nečijih zglobova; toliko tiho da prikriva svoju pravu nameru. Vreme je za delanje. Rusija neće prihvatiti više izgovora. Živci vojnika napeti su poput zamke za medvede. Obećala sam im sve: u ovakvoj noći kaju se sudbine, stiće se ili gubi sreća.

„Jelisaveta Petrovna Romanova?“ Čujem da mi se obraća kapetan carskog Preobraženskog puka. Njegov sin mi je kumče, ali da li je to dovoljno da mu u potpunosti verujem? Iznenada osećam kao da se davim, te sopstvenim telom štitim Ivanovu kolevku. U pozlaćenim ogledalima ugledam svoje prebledelo lice koje lebdi iznad tamnozeleno uniforme; pepeljastoplave lokne ispale su mi iz krznene šubare. Na jednostavnom kožnom povezu na vratu visi mi dijamantima ukrašena ikona Svetog Nikole, koja za mene ima neprocenjivu vrednost. Moraće da mi je strgnu sa leša ukoliko budu želeli da je uzmu.

Caričina kći

Imam skoro trideset jednu godinu. Ove noći neću izdati sopstvenu krv.
„Spremna sam“, govorim drhtavim glasom, pripremljena kada se vrata
naglo otvore i vojnici počinju da uleću.

Sve ima svoju cenu.

PROLEĆE 1723. GODINE – OSAMNAEST GODINA RANIJE

Otišli smo u majčinu palatu u Kolomensku, kao što smo činili uvek kada su nam bili potrebni bezbednost, uteha i snaga. Otkako je moj polubrat carević Aleksej preminuo, majka se borila da mom ocu, caru svih Rusa Petru Velikom, podari naslednika najvećeg i najbogatijeg carstva na zemlji. Nekoliko nedelja pre našeg odlaska rodila je još jednog mrtvorodenog sina.

Bilo je pravo olakšanje otići iz Sankt Peterburga ubrzo nakon Uskrsa: jedva da sam poznavala svog polubrata, budući da je Aleksej bio osamnaest godina stariji od mene. Nedavna majčina nedaća ipak je budila drugačiji osećaj. Ali proslavili smo Uskrs, najveći i najsvetiji ruski praznik, onako kako smo uvek i činili, darivajući sve dvorane šarenim jajima uz najlepše želje: Hristos vaskrse! A dok su naši tanjiri bili gotovo netaknuti, posmatrali smo ih kako jedu *kulič** – sladak i mekan okrugli hleb – i *pashu*** , poslasticu napravljenu od drobljenog sira, badema i suvog voća.

Kada sam u zoru kročila izvan Zimskog dvorca, osetila sam potrebu da se nadišem svežeg prolećnog vazduha i oteram sva sećanja na duge, zagušljive i tamne zimske mesece i atmosferu obojenu strahom i tugom koja je ispunjavala njegovu unutrašnjost. Jutro je uletelo u svetlost praskozorja nežno poput golubljeg krila, ponudivši prvi pogled u letnje zore: maglovita mešavina ljubičaste, senf-žute i sedefaste boje. *Otepelj*, veliko otapanje snega i leda, već je počeo i mrki snežni pokrivač postepeno je nestajao; oštri kontrasti polako su bledele. U Rusiji nijedna promena nije laka, pa čak ni kada je u pitanju smena godišnjih doba. *Otepelj* nas je ponovo zaprepastio, kao i svake godine, snagom od koje su bujale reke i zemlja se otvarala. Naše iznurene duše opet bi živnule sa otapanjem snega i

* Ruski uskršnji hleb. (Prim. lekt.)

** Poznata i kao paska – rusko uskršnje jelo od sira čiji naziv je u nekim delovima Rusije i bivših sovjetskih republika sinonim za kulič. (Prim. lekt.)

dolaskom svetlosti, koja je svakog dana bivala duža za jedno kukurikanje petla. Sunčeva svetlost grejala je smrznutu zemlju i otapala led i inje iz naših vena, pokretala nam krv i ubrzavala otkucaje srca. Prolećni vetrovi su rasejavali seme po zemlji, donoseći obećanje plodnosti; čistili su nam umove od paučine i budili Rusiju iz dremeža.

Sestra Anuška, koja je bila godinu dana starija od mene, i ja dobro smo poznavale majčinu palatu u Kolomensku. Prve godine života provele smo tamo, pre nego što su se roditelji venčali, i obe smo proglašene kneginjama, carskim princezama. Majka, carica, svuda je stalno išla sa ocem, bilo da je u pitanju Veliki severni rat protiv Švedske – borba za preživljavanje Rusije koja je našu zemlju morila gotovo dve decenije – ili putovanja po zapadu i čitavoj Evropi.

Uprkos činjenici da smo careve ćerke, šetkale smo se po Kolomensku slobodno poput seljančica. Dadilja Ilinka puštala nas je da bose trčkaramo po crvenoj prašini pod drvećem topole noseći široke i jednostavne haljine, hraneći nas čorbama i gulašima, hranom ruske seljačke kuhinje. Pod njenim budnim okom odlazile smo u sokolarove golubarnike, u proleće brinule o mačićima, a leti brale bobice po šumi i plivale u čistim jezerima. Na jesen bismo tragale za gljivama ili se igrale žmurke po ogromnim gomilama suvog lišća. Zimi smo odlazile na skijanje ili sankanje, pravile iglue, a jednom čak i zdepastog ženskog Sneška koji je prilično podsećao na samu Ilinku. Toliko se ismejala da je počela kašljati i uzdisati. Uveče bi legla u krevet sa nama – „Dođite, golubice moje, i šćućurite glave pod moja krila!“ – i pričala nam stare ruske bajke u kojima se radnja zbivala u Kolomensku, i koje su bile ispunjene zlim duhovima, otetim devama i snažnim mladićima koji bi ove spasavali. „Ovo je stara zemlja. Lično sam videla sve ovo“, govorila bi Ilinka i krstila se sa tri prsta, koja predstavljaju Sveto trojstvo u Ruskoj pravoslavnoj crkvi.

„Nisam se oprostila sa ocem“, rekoah dok smo Anuška i ja išle prema kočiji. Odmahnula mi je glavom u znak prećutnog upozorenja, pogledom prelazeći preko prozora carevih odaja na spratu Zimskog dvorca. Zaveses su i dalje bile navučene; otac je i dalje spavao nakon što je prethodne večeri sam iskapio najmanje dve ili tri flaše votke. Kao jastuk bi mu služio nagi stomak neke od dvorskih dama. Njegove demone mogao je obuzdati samo dodir kože o kožu; od Aleksejeve smrti bojava se sna.